

Olena Havryliuk

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

ORCID: 0000-0001-8646-8234

gavryliukolena@gmail.com

FUNKCJE IMION ŻEŃSKICH I MĘSKICH W INSKRYPCJACH NAGROBNYCH NA DZIEWIĘTNASTOWIECZNYCH POLSKICH KATOLICKICH CMENTARZACH PODOLA

FUNCTIONS OF FEMALE AND MALE NAMES IN TOMBSTONE INSCRIPTIONS IN 19TH-CENTURY POLISH CATHOLIC CEMETERIES IN PODOLIA

Abstrakt: Celem artykułu jest analiza imion męskich i żeńskich w inskrypcjach nagrobnych z zabytkowych cmentarzy katolickich Podola (z okresu wiek XIX – początek XX wieku). Imiona na nagrobkach pełnią różne funkcje, m.in. służą rozróżnieniu płci osoby zmarłej, wyróżnieniu jej spośród innych pochowanych na cmentarzu. Ponadto przekazują emocje względem zmarłego, wskazują na relacje rodzinne i szersze aspekty kulturowe. Funkcję kulturową inskrypcji, której wykładnikami są imiona, można rozumieć jako funkcję rodową, pamięci narodu, przynależności do społeczeństwa, a także funkcję patriotyczną. W artykule zwrócono uwagę również na formy imion oraz ich pochodzenie.

Słowa kluczowe: imię, Kresy Południowo-Wschodnie, Podole, funkcje imion

Abstract: The aim of the article is to analyze male and female names in tombstone inscriptions from the historic Catholic cemeteries of Podolia from the 19th century to the beginning of the 20th century. The names on the tombstones fulfill the following functions: they help to distinguish the sex of the deceased person from other people buried in the cemetery. In addition, names convey emotions towards the deceased, indicate family relationships and broader cultural aspects. The cultural function of an inscription, whose exponents are names, can be understood as an ancestral function, national memory, belonging to society, and also a patriotic function. The article also highlights the forms of names and their origin.

Keywords: name, South-Eastern Borderlands, Podolia, name functions

W artykule poddane zostaną analizie imiona żeńskie i męskie odnotowane w dziewiętnastowiecznych inskrypcjach nagrobnych, które zachowały się na wybranych polskich katolickich cmentarzach Podola. Zgromadzony materiał pochodzi z obwodów winnickiego, chmielnickiego, żytomierskiego. Dotychczas nie był wykorzystany w innych pracach naukowych, został zebrany drogą osobistej eksploracji terenowej. Celem przedstawionych w artykule analiz jest wskazanie różnych funkcji tych imion.

Podole należy do Kresów Południowo-Wschodnich. Już od XIV wieku mieszkali tu Polacy. Podolska ziemia ma za sobą bogatą historię pogranicza, utrwaloną w zabytkach kultury polskiej, do których należą między innymi cmentarze. Jednak na początku XX wieku Polacy na dawnych Kresach „ponieśli wielkie straty w ZSRR, spowodowane przez fizyczną likwidację, [...] deportację z Ukrainy środkowej i wschodniej” (Rieger, 2019, s. 346). Do szczególnych świadectw historii Polaków należą pomniki nagrobne i teksty kultury, jakimi są nagrobne inskrypcje. F. Czyżewski, analizując inskrypcje z pogranicza polsko-ukraińskiego, stawia pytanie: „w jakim zakresie i stopniu nazwy osobowe mogą świadczyć o zjawiskach właściwych pograniczu językowemu” (Czyżewski, 2015, s. 53). Autor wykazuje wartość tego typu materiału badawczego, prezentując cechy nazw osobowych, nazwisk i imion w inskrypcjach nagrobnych znajdujących się na cmentarzach południowego Podlasia (Czyżewski, 2015, s. 53–65).

W pracach językoznawczych inskrypcja definiowana jest jako „krótki napis nagrobkowy, najczęściej wierszowany, a także utwór poetycki sławiący zmarłego, utrzymany w stylu takiego napisu, o kanonicznym szablonie, o elementach stałych i fakultatywnych, będący komunikatem językowym” (Długosz, 2010, s. 15). I. Steczko zaznacza, że inskrypcja nagrobna „zawiera trzy konstytutywne, względnie stałe elementy, które składają się na tak zwaną onomastyczną część epitafium, to jest: imię i nazwisko upamiętnianej osoby, jej wiek lub data urodzenia oraz określenie faktu śmierci połączone z mniej lub bardziej dokładnym usytuowaniem go na osi czasu” (Steczko, 2012, s. 92–108). K. Długosz wyróżnia trzy rodzaje inskrypcji nagrobnych na podstawie struktury: „onomastyczne (jednoczłonowe), które zawierają informacje biograficzne o zmarłym (imię, nazwisko, datę urodzenia, śmierci, czasem miejsce urodzenia lub pochodzenia itp.); onomastyczno-tekstowe (dwuczłonowe); trójczłonowe – zawierające treść onomastyczną, tekstową i część, w której prezentuje się także nadawca” (Długosz, 2010, s. 131). Z ustaleń teoretycznych wynika więc, że imię i nazwisko pełnią w inskrypcjach pierwszorzędą rolę.

W *Słowniku nazw własnych* zaznaczono: „Wśród nazw własnych wyróżnia się dwie podstawowe grupy: nazwy osobowe (antroponimy) i nazwy geograficzne” (Grzenia, 1998, s. 19). Nazwy osobowe tworzą „oddzielną klasę”, która dzieli się na imiona, nazwiska, przezwiska i pseudonimy (Kosyl, 2001, s. 431). Badaniem imion zajmowali się: J. Grzenia, E. Rzetelska-Feleszko, M. Biolik, I. Żuraszek-Ryś, C. Kosyl, M. Malec i in., badali imiona w inskrypcjach również: K. Długosz,

I. Steczko, F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, M. Kojder i in. M. Malec zaznacza, że osobowe imiona „są znakami językowymi, leksemami o swoistych cechach i podstawowej funkcji oznaczania jednostek ludzkich i reprezentowania ich” (Malec, 2001, s. 7). I. Żuraszek-Ryś (2015, s. 817), analizując funkcję identyfikacyjną w onomastyce jako podstawową, podkreśla, że niektórzy badacze wyodrębniają funkcje szczególne: „zdaniem Marii Malec do podstawowych funkcji imienia osobowego należą: a) **funkcja referencjalna** (nominacyjna, identyfikacyjna, dyferencjacyjna) [...]; b) **funkcja trwałej reprezentacji osoby** w społeczeństwie, od narodzenia aż po śmierć, a także reprezentacji osoby wobec świata wierzeń i idei; c) **funkcja ekspresywna** – nacechowanie emocjonalne dodatnie lub ujemne, lub neutralne w ramach opozycji: oficjalne – nieoficjalne; d) **funkcja ewokowania genezy** (imiona określonego kręgu kulturowego, środowiska społecznego, zasięgu regionalnego); e) **funkcja ochronna** (imiona związane ze sferą tabu), którą nieobligatoryjnie pełnią też imiona” (Malec, 2001, s. 65).

Badacze podkreślają znaczenie stałego elementu, jakim jest nazwa własna w napisach nagrobnych: „wskazuje ona nie tylko na cechy właściwe osobie zmarłej, ale jednoznacznie wyodrębnia ją ze zbiorowości. Służy temu przede wszystkim imię i nazwisko” (Długosz, 2010, s. 131). W dalszej części pracy zwrócę uwagę na główne funkcje imion w napisach z zabytkowych dziewiętnastowiecznych cmentarzy Podola, przytaczając reprezentatywne przykłady inskrypcji. Funkcje te będą omawiane w odniesieniu do imion w inskrypcjach, wprowadzam też uwagi dotyczące roli imion właśnie w tego typu tekstach.

Imię zazwyczaj jest pierwszą nazwą własną w inskrypcji, która indywidualizuje osobę. Zwykle występuje w części onomastycznej napisu nagrobnego, ale może też być umieszczone w części końcowej i wówczas służy prezentacji nadawcy – fundatora inskrypcji. Podane niżej przykłady pokazują tradycyjne ułożenie imion w strukturze analizowanych inskrypcji z Podola:

†
Wacław
 ROZENBERG
 Zmarł 1 Marca
 1905 R. (Murafa)¹

Grób
Tytusa
 WRÓŃSKIEGO
 Żył lat 54.
 Umarł 11 września
 1875 R. (Murafa)

¹ W nawiasach podano nazwy miejscowości, w których zachowały się cmentarze.

Najczęściej w inskrypcjach na pierwszym miejscu występuje imię, potem nazwisko zmarłego. K. Długosz, analizując dwudziestowieczne inskrypcje z cmentarzy w Polsce, zauważa, że w nielicznych przykładach spotyka się zmieniony porządek: nazwisko, a po nim imię. W onomastycznych inskrypcjach historycznych nie odnotowano takiego szyku nazw. Natomiast napisy z terenu Podola pochodzące z XX wieku potwierdzają tendencję zaobserwowaną przez K. Długosza. Dla przykładu podaję napis nagrobny z drugiej połowy XX wieku:

†
 RADZICHOWSKA
 MARCELINA
 Z ZELIŃSKICH
 1875 – 1957 (Hniwań)

Inskrypcje onomastyczne wyróżnia krótka forma – zawierają imię, nazwisko, datę urodzenia i śmierci (albo zaznaczenie przeżytych lat i śmierci), rzadko miejsce pochodzenia, urodzenia lub śmierci (Długosz, 2010, s. 15). C. Kosyl uważa, że „nazwy własne, a tym samym i antroponimy, zaliczane są do znaków indywidualizujących. Desygnatami nazw osobowych są konkretne pojedyncze osoby w realnej rzeczywistości pozajęzykowej. Podstawowa funkcja tych nazw polega na wskazywaniu (funkcja identyfikacyjna) i wyodrębnianiu (funkcja dyferencycyjna) indywidualów osobowych” (Kosyl, 2001, s. 431). Tego typu inskrypcje **służą wyróżnieniu osoby zmarłej spośród innych pochowanych na cmentarzu**. Taką **funkcję identyfikacyjno-dyferencycyjną** spełnia umieszczone w nich imię zmarłego, które ma charakter oficjalny – przyjmuje formę metrykalną, urzędową, np.:

Jan BIŃKIEWICZ
 ŻYŁ lat 25 † 9 CZERWCA 1883 r. (Krasne)
Lucja
 z Kuskowskich
 BABIŃSKA
 Zmarła d. 6 Lipca 1878 r.
 żyła 28 lat (Krasne)

Z funkcją identyfikacyjno-dyferencycyjną łączy się też wskazanie płci osoby zmarłej. Większość imion, dzięki końcówce, odsyła bezpośrednio do nosicieli żeńskich i męskich, co jest szczególnie ważne w przypadku imion typu Henryk – Henryka, Stanisław – Stanisława:

Ś. † P.
 HENRYKA
 Z IZBIŃSKICH
 PIOTROWSKA
 ŻYŁA LAT 25. ZM. 30/VII 1903 r.
 BĄDŹ WOLA TWOJA (Hniwań)

†
 D. O. M.
 HENRYK
 SOBAŃSKI
 syn STANISŁAWA
 I TEKLI EUFROZyny
 Z HR. TYSZKIEWICZÓW
 z WIERZCHÓWKI
 UR. 1854
 ZAMORDOWANY
 PRZEZ BOLSZEVIKÓW
 W 1919 (Czeczelnik, kaplica rodowa)

Drugą istotną funkcją imion jest **funkcja ekspresywna**. K. Syrnicka (2001, s. 92) zaznacza, że „cmentarze [...] w XIX stuleciu nabrały dodatkowego znaczenia «tekstu kultury artystycznej»” (Kolbuszewski, 1985, s. 24–25). Trzeba podkreślić, że emocjonalny charakter inskrypcji nagrobnych z Podola wzmacnia zjawisko ukraińskiego kordocentryzmu², który jest wyróżniającą cechą wschodnich Słowian. „Filozofia serca, określana także mianem kordocentryzmu, to stanowisko z pogranicza dyskursu religijnego i filozoficznego. Zgodnie z nim ludzkie serce jest rodzajem psychofizycznego centrum, które odgrywa kluczową rolę w procesie samodoskonalenia moralnego i intelektualnego. [...] Bezpośrednim źródłem kordocentryzmu w kulturze Słowian wschodnich były teksty Starego i Nowego Testamentu” (Snopkow, 2017, s. 341); kordocentryzm „zajmuje ważne miejsce w intelektualnym dorobku mieszkańców Europy Wschodniej, zwłaszcza w twórczości ukraińskich i rosyjskich myślicieli. Najkrócej można ją ująć jako stanowisko, zgodnie z którym ludzkie serce odgrywa kluczową rolę w procesie szeroko rozumianego duchowego samodoskonalenia się człowieka. W pierwszej kolejności dotyczy ona rozwoju moralnej oraz etycznej świadomości opartej na empatii i chrześcijańskiej miłości bliźniego, lecz także szeregu innych zdolności umysłowych, takich jak: myślenie, odczuwanie, wyobraźnia, wola, pamięć, a nawet smak estetyczny. Jeśli w racjonalistycznych koncepcjach źródłem człowieczeństwa będzie rozum (*Homo sapiens*), to zwolennicy filozofii serca będą dopatrywali się jądra ludzkiej podmiotowości w sercu postrzeganym jako autonomiczny byt o charakterze psychicznym” (Snopkow, 2017, s. 342). Poza tym silne nacechowanie ekspresywne można dostrzec w napisach na pomnikach dziecięcych albo, rzadko, młodych osób. Większość napisów nagrobnych poświęconych dzieciom do 10 lat ma w onomastycznej części imię w formie deminutywnej lub hipokorystycznej. K. Syrnicka wskazuje na

² Kordocentryzm (z łac. *cordis* – serce) – pojmowanie rzeczywistości w kategoriach nie tyle myślenia („głowa”), co emocji, uczuć („serce”, „dusza”). Kordocentryzm ukraiński (dosłownie: ukraińska doktryna o integralności człowieka) – konceptualizacja tendencji ukraińskiej myśli filozoficznej, według której podstawą istnienia i rozwoju całego człowieka jako jedności ducha, duszy i ciała jest duch, duchowe narodziny i poprawa (uk.wikipedia.org/wiki/Кордоцентризм).

„niezwykłą żywotność deminutywów. Stosowanie zdrobnień jest niezmiernie charakterystyczne dla inskrypcji nagrobnych” Kresów (Syrnicka, 2001, s. 299). Porównując formy imion dzieci i imion dorosłych zmarłych można więc mówić o jeszcze jednej dodatkowej funkcji – **zaznaczenia wieku zmarłej osoby**, np.:

Zosiula
KULIKOWSKA
Umarła 22 lutego
1893 roku
Żyła lat 3 (Krasne)

Formy hipokorystyczne i deminutywne imion dzieci w inskrypcjach z Podola są częściej używane niż metrykalne. Z odnotowanych imion wymienić można przykładowo: Adzia, Bolcio, Duminik³, Januś, Frania, Marylka, Maryncia, Milo, Natalcia, Niunia, Oleś, Romcio, Tadzio, Teresia, Tunio, Tulo, Wacio, Winia, Władzio, Ziunia, Zosiula, Zygmus i in.:

Proście Boga za Nas!
Tu spoczywają
Marylka, Teresia,
Natalcia, Romcio,
Wacio i Zygmus
WYRZYKOWSCY (Murafa)

Ś. † P.
BOLCIO
ZIELIŃSKI
ŻYŁ 5 lat i 9 mies.
ZM. 6 STYCZNIA
1908 r. (Krasne)

Można także spotkać nietradycyjne napisy nagrobne, w których zauważa się nietypowy zapis imion. Na przykład w niżej podanej inskrypcji wszystkie imiona mają zapis skrócony. Z całości tekstu inskrypcji wiadomo, że to imiona dzieci (córek), ponieważ podano również pierwsze litery imion rodziców:

Tu
Leży Trzy curki *M i T*
Jeżewskich
Mar. zy. L 7. umar d
16 K. 1878 r.
Lud. Zy. L. 5 Umar d 22 k.
1878 r. *Doz. Zy M 2 Umar*
1876. r. (Krasne)

³ Wszystkie formy imion i teksty inskrypcji przytaczane są w artykule w zapisie oryginalnym.

Znaczniej rzadziej w historycznych inskrypcjach z Podola używano form metrykalnych imion małych dzieci, np.:

BOGUSŁAW
WASZNIEWSKI
 18 KWIETNIA † 9 MAJA
 1898 R. (Hniwań)

Ś. † P.
BOLESŁAW
LEWICKI
 1908–1909 (Hniwań)

Oficjalne formy imion odnotowano przeważnie w napisach inskrypcyjnych na nagrobkach dzieci powyżej 10 lat – przy takich adresatach zdrobnienia występują rzadko:

D O M
 Świętej pamięci
Karolina curka otockich
 Zyla lat 12 i miesięcy
 10 umarła 1857. Ro
 Września Prosi o pozdro
 wienie Anielskie (Krasne)

Ś. † P.
IGNACY ŻYŁ – LAT – 16
 UMARŁ . 6 . GR . 1905 . R.
BRONISŁAWA
ŻYŁA – LAT – 16
 UMARŁA 11 – MAJA
 1907. – ROKU – DZIECI
 KAZMIROWICZÓW
 PROSZO – O – ANIÓŁ PAŃSKI (Krasne)

Jednak, kiedy fundatorzy pomnika i napisu inskrypcyjnego chcieli podkreślić utratę bliskiej i ważnej dla nich osoby, stosowali różne zabiegi wzmacniające ekspresywność. Poniższy przykład pokazuje, że w części onomastycznej zaznaczono imię w formie urzędowej, a w części, w której prezentuje się nadawca, imię podano w formie deminutywnej, w wołaczu:

Ś. † P.
RYSZARD KLATTE
 Jedyny syn zm. w 16 r.
 Życia
 25 Stycznia 1909 r.
Rysiu! żal i łzy
 po Tobie Ustaną
 lecz w naszym grobie.
 [...] (Chmielnicki)

Warto też zwrócić uwagę na strukturę imion w inskrypcjach. Zgodnie z ustaleniami K. Długosza (2010, s. 133), w części onomastycznej zwykle mają postać:

- Jednego imienia (w formie urzędowej),
- Dwóch imion (w formie urzędowej),
- Jednego imienia (w formie deminutywnej),
- Dwóch imion (w formie deminutywnej).

Na katolickich cmentarzach Podola w inskrypcjach poświęconych osobom dorosłym przeważnie występują formy jednoimienne urzędowe (oficjalne):

†
Maciej
 Kamieński
 Umarł
 dnia 22 Listopada 1865 Ro=
 ku Żył lat 46 (Krasne)

W większości inskrypcji imię przybiera formę mianownika:

†
WACŁAW
 ROZENBERG
 zmarł 1 Marca
 1905 r. (Murafa)

W bardziej rozbudowanych konstrukcjach imię występuje też w formie dopełniacza:

Dom wiecznego spoczynku
TEOFILA MODZELESKIEGO
 zmarłego 21 Listopada 1882 r. (Murafa)

D O M
 S † P
 Tu spoczywają zwłoki
Herardy
 Białoskurskiej
 Zmarłej 22 kwietnia
 1900 r.
 Żyła lat 27. (Murafa)

Zaznaczenie dwóch imion w zachowanych inskrypcjach nagrobnych na polskich katolickich cmentarzach Podola nie jest rozpowszechnione. W napisach z różnych cmentarzy zachowały się tylko pojedyncze przykłady. Przykładowo, w Hniwaniu napotkano jeden napis, natomiast w Krasnem, Mołczanach – żadnego. Można jednak zauważyć, że na niektórych cmentarzach występuje dość liczna grupa napisów, w których podawano dwa imiona zmarłego. Należy do nich na przykład nekropolia w Murafie, skąd pochodzą następujące zapisy:

†
WANDA JÓZEFA SOBAŃSKA
+ 27 PAŹDZIERNIKA 1902 R.
BŁOGOSŁOWIENI POKÓJ CZYNIĄCY (Murafa)

†
Tymoteusz
Władysław
Lichtanski
zmarł
dnia 29 sier 1909 r.
Prosi o pozdrowienie
Anielskie (Murafa)

Tu spoczywa
Wirginia Franciszka
POPOWSKA
żyła lat
82.
umarła 14 września
1902 r.
Prosi o Anioł Pański (Murafa)

W onomastycznej części inskrypcji napotykamy też wskazanie matrymonialnych albo rodzinnych związków. Na przykład w inskrypcjach kobiet wraz z imieniem zmarłej podawano imię i nazwisko męża. Najczęściej w napisach zaznaczano związek małżeński (żona), ale też rodzinny (córka):

Tu spoczywa *Teresa*
Żona Jana Petru [...] (Krasne)

Tu
Spoczywaią
zwłoki s. p.
Karoliny córki
Piotra z Mar-
Kowskich Pas-
Zynskiej która
przeniosła
się do wiecz-
ności 28go
Marca 1892go
roku. Prosi
o modlitwę
do Boga za
Jej duszę
Wdzieczny syn (Kitajgorod)

Imiona członków rodziny w części onomastycznej inskrypcji **poszerzały informację o osobie zmarłej, dopełniały ją o związki rodzinne:**

†
 Tu spoczywają zwłoki
 Ś. P.
LAMBERTA I MARYI
 SOKOŁOWSKICH
 A TAKŻE SYNA *ICH FRANCISZKA*
I WNUKA EDWARDA
 PROSZĄ O POZDROWIENIE ANIELSKIE (Krasne)

Interesujące są nietypowe napisy inskrypcyjne, jak choćby ten, w którym oprócz imienia i nazwiska zmarłego podano odnoszoną do niego nieoficjalną nazwę osobową (Stary), a również imiona wnuków:

Tu leże *Pius*
 WITWICKI
 żył lat 74 umarł
 1897 r. dnia 24 Styc
 Tu lezo **wnuki Starego**
Stanisław żył 9 lat i 3
 m: umarł 1892 r. 18 Gru
 Tu leże *Ian* żył lat 12 i
 6 m zmarł 1897 r. dnia
 23 Czerwca
 Proszo o Westchnienie
 do Boga (Czercze)

Wśród odnotowanych w materiale badawczym napisów nagrobnych z Podola nieliczne są przykłady, w których imię występuje poza częścią onomastyczną inskrypcji, np. w części poetyckiej. Na nagrobnym pomniku z kościoła w Czarnym Ostrowie, który znajduje się dziś w katedrze w Kamieńcu Podolskim, wyryto epitafium zawierające imię zmarłej⁴:

Laura dziewica
 Zgasła w lat kwiecie.
 Cudne jej lica.
 W lepszym są swiecie.
 21.
 Zasnęła
 w Bogu
 1874 r.
 23 Czerwca
 Torre
 del Greco. (katedra w Kamieńcu Podolskim)

⁴ Cytowane epitafium nie zawiera części onomastycznej z nazwiskiem. Pomnik pierwotnie umieszczony był w kościele, w którym znajdowała się krypta rodziny Przędzieckich.

Imię możemy też napotkać w części końcowej inskrypcji, która w podanym niżej przykładzie jest prośbą nadawcy inskrypcji o modlitwę:

Za Duszę S. P.
Wandy
Kunikowskiej
zmarłej 26 Maja
1874 r.
zmów przechodniu
Anioł Pański (Żwaniec)

W końcowej części inskrypcji, w której prezentuje się nadawca napisu i fundator pomnika, najczęściej utrwalano imiona osób bliskich. Mają więc one **funkcję kulturową**, którą łączyć można ze wzmacnianiem pamięci o rodzinie. Takim przykładem jest kapliczka-grobowiec Jana Romańskiego, na której ścianach umieszczono pięć tablic. Trzy z nich to części końcowe inskrypcji, które wskazują na fundatorów i związki rodzinne:

PAMIĘCI NAD WSZYSTKO
UKOCHANEMU
MĘŻOWI
POŚWIĘCA ŻONA POZOSTAŁA
W NIUTULONYM ŻALU
W NAJCIEŻCZYM POGRAŻONA
SMUTKU
DO KOŃCA ŻYCIA
JULIA.

NAJUKOCHAŃSZEMU
NAJLEPSZEMU
I NIGDY NIEDOŻAŁOWANEMU *OJCU*
KOCHAJĄCY CAŁEM SERCEM
I NAJWDZIĘCZNIEJSZY ZA MIŁOŚĆ
ZA WZORY CNOT CHRZEŚCIAŃSKICH
RODZINNYCH I OBYWATELSKICH
I ZA NAJLEPSZE IMIĘ
SYN KAZIMIERZ
I WDZIĘCZNA ZA MIŁOŚĆ
KOCHAJĄCA *SYNOWA*
ZOFIJA.

NAJLEPSZEMU
I NAJUKOCHAŃSZEMU
OJCU
CIEŻKIM DOTKNIĘTA CIOSEM
KOCHAJĄCA *CÓRKA JULIA*
I ZIĘĆ WŁADYSŁAW
MADEYSZY. (Pików)

Funkcję kulturową inskrypcji, której wykładnikami są imiona, można też rozumieć jako **funkcję rodową, pamięci narodu, przynależności do społeczeństwa, a także funkcję patriotyczną, funkcję pamięci ojczystej**. Taką rolę pełniło imię rodzime, związane z kulturą słowiańską, nadawane dla przedłużenia i podkreślenia związku z ojczystą ziemią. Rozbiory Polski, utrata niepodległości spowodowały powrót do używania imion związanych z kultem słowiańskich świętych, żeby wzbudzić i zachować tożsamość polską. Do kalendarzy polskich, a następnie do inskrypcji, weszły także imiona książąt, królów, męczenników polskich (Wojciech, Stanisław, Waclaw, Bolesław, Kazimierz, Jarosław, Zdzisław, Bogusław, Władysław i in., a także ich żeńskie odpowiedniki), np.:

†
D. O. M.
KAZIMIERZ
SOBAŃSKI
*1827 †1886 (Czczelnik, kaplica rodowa)

Mieczysław Broszkiewicz
żył lat 63
† 25 Stycznia 1905 r.
Władzio Broszkiewicz
żył lat 2
† 21 Lipca 1898 r. (Czczelnik)

Ś. † P.
STANISŁAWA
HILCHENÓWNA
* 1890 r. † 1915 r.
Z NIWY DUSZ LUDZKICH
NAJPIĘKNIEJSZE KWIATY
SPIESZYSZ NAM STWÓRCO
ODEBRAĆ W ZAŚWIATY. (Hniwań)

M. Malec podkreśla, że „podstawowy zasób imion używanych w Polsce wywodzi się z dwóch wielkich tradycji: rodzimej, związanej z imiennictwem i kulturą słowiańską, oraz przyjętej w średniowieczu, głównie z Zachodu, tradycji chrześcijańskiej z imionami świętych Kościoła powszechnego pochodzącymi z obcych języków i kultur” (Malec, 2015, s. 123–124). W analizowanych inskrypcjach, poza już wymienionymi imionami, wysoką frekwencję notują imiona Antoni, Józef, Jan, Michał, Maria, Anna, Józefa, Tekla i in.:

†
Tu spoczywa
MARYA LIERHAMMER
z domu Knauer
zmarła d. 2/14 Stycznia

1894 r.
w 47mym roku życia
†
Święta *Maryo*
módl się
za nami (Czczelnik)

Na tradycję imiennictwa miał również wpływ rozwój literatury, w XVIII wieku pojawiła się tendencja nadawania imion bohaterów literackich, która trwała także w XIX wieku. Nazywano imionami pochodzenia greckiego (Kaliksta, Tekla, Teofila, Helena, Zofia, Teresa, Tymoteusz, Piotr), rzymskiego (łacińskiego) (Julia, Natalia, Ignacy, Roman, Tytus, Łukasz, Pius), z literatury angielskiej (Romuald), pochodzenia germańskiego (Edward, Ryszard, Wilhelm), z literatury francuskiej przyszedł z kolei imiona Julia, Wirginia, Emil, Ewelina, a z literatury polskiej: Grażyna (A. Mickiewicz), Lidia, Danuta (H. Sienkiewicz) i in. W analizowanym materiale ten zasób imienniczy dokumentowany jest m.in. w inskrypcjach:

Ś. P.
EDWARD ZALESKI (Czczelnik)
D. O. M.
F. K.
DUBISKICH
KALIKSTA
Z
PASŁAWSKICH
DUBISKA
† 18 X/29 81 r.
ż. l. 26. (Pików)

Ś. † P.
Emilija z Biadrskich
ŁAWRYNOWICZOWA
Zmarła 6 Kwietnia 1904 r.
żyła lat 84
Prosi o Anioł – Pański (Czczelnik)

Różnorodność imion zamieszczonych na dziewiętnastowiecznych katolickich cmentarzach Podola pokazuje, że na imiennictwo polskie na terenach pogranicza miały wpływ i historyczne wydarzenia, i rozwój chrześcijaństwa, i kultura. Funkcje, które pełniły imiona utrwalone w analizowanych inskrypcjach nagrobnych, związane były z rolą samych inskrypcji jako komunikatów o zmarłym, a fakultatywnie także o nadawcy. W analizowanych inskrypcjach imiona zmarłych umieszczone są zwykle w części onomastycznej, razem z nazwiskiem, ale także (choć znacznie rzadziej) występują w innych częściach. Jeśli imiona zawarte są w części onomastyczno-tekstowej lub w części, w której prezentuje się nadawca inskrypcji, wówczas wyraźniej dochodzi do głosu ich funkcja ekspresywna. Nadawca pod

wpływem różnych emocji, z określoną intencją przenosi onomastyczną charakterystykę zmarłego w miejsce mniej typowe. Zdarza się też, że umieszczenie imienia w innej części inskrypcji ma przyczynę zewnętrzną. Dotyczy to np. inskrypcji z imieniem *Laura*, które rozpoczyna charakterystykę krótkiego życia zmarłej. Imiona fundatorów występują w inskrypcjach z Podola w części końcowej napisów nagrobnych, reprezentują one nadawców. Nie są to częste przykłady, ale warte zauważenia, bo zwykle fundator określony jest za pomocą nazw precyzujących relacje rodzinne, służbowe. Warstwa imiennicza odnotowana w inskrypcjach z Podola pokazuje pewne tendencje nazewnicze w obrębie polskiej wspólnoty katolickiej z tego obszaru. Przeważają imiona o rodowodzie słowiańskim, rzymskim (łacińskim), natomiast najmniej liczne są imiona germańskie i staroangielskie.

Bibliografia

- Biolik, M. (2015). Funkcja kumulatywna nazw własnych a etniczne stereotypy językowe. W: I. Sarnowska-Giefling, M. Balowski, M. Graf (red.), *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji* (s. 51–62). Poznań: Instytut Naukowo-Wydawniczy Matuscula.
- Breza, E. (2015). Niektóre rzadsze imiona męskie (V). W: P. Stalmaszczyk, I. Jaros (red.), *Amor verborum nos unit. Studia poświęcone pamięci Profesora Sławomira Gali* (s. 33–44). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Czyżewski, F. (2009). Imiona typu Stefan : Stepan, Feodor : Teodor, Teodora : Chwedora w inskrypcjach nekropolii wschodniej Polski. W: ШЛЯХ ДА ЎЗАЕМНАСЦІ ДРОГА КУ ВЗАЈЕМНОЌСЦІ. Матэрыялы XV міжнароднай навуковай канферэнцыі (Гродна, 13–14 лістапада 2008 г.) (s. 31–41). Гродно: ГрДУ ім. Я. Купалы.
- Czyżewski, F. (2015). Uwagi o pograniczu językowym na przykładzie językowym antroponimii południowego Podlasia. W: P. Stalmaszczyk, I. Jaros (red.), *Amor verborum nos unit. Studia poświęcone pamięci Profesora Sławomira Gali* (s. 53–65). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Długosz, K. (2010). *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym*. Wydanie II zmienione i rozszerzone. Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zawodowej.
- Grzenia, J. (1998). *Słownik nazw własnych. Ortografia, wymowa, słownictwo i odmiana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzenia, J. (2002). *Słownik imion*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzenia, J. (2010). *Nasze imiona. 200 najczęściej nadawanych imion polskich w XX wieku*. Katowice: Wydawnictwo Nomen Omen (publikacja elektroniczna, wersja 1.1).
- Kojder, M. (2014). Imiona męskie w inskrypcjach nagrobnych wybranych cmentarzy wschodniej Lubelszczyzny. W: H. Arkuszyn, F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj (red.), *Cmentarze po obu stronach Bugu* (s. 202–213). Włodawa–Lublin: Zakład Filologii Ukraińskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Towarzystwo Popularyzacji Piękna Polesia.
- Kolbuszewski, J. (1985). *Wiersze z cmentarza. O współczesnej epigrafice wierszowanej*. Wrocław: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.
- Kosyl, C. (2001). Nazwy osobowe. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* (s. 431–445). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Malec, M. (1998). Imiona. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 97–118). Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.

- Malec, M. (2001). *Imię w polskiej antroponimii i kulturze* (s. 7, 65). Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Malec, M. (2015). Kulturowe przyczyny zmian w polskim imiennictwie osobowym (w ujęciu diachronicznym). *Onomastica LIX*, 123–136.
- Rieger, J.A. (2019). Szanse przetrwania czy odrodzenia się polszczyzny kresowej. *Prace Filologiczne, t. LXXIII*, 343–368.
- Snopkow, P. (2017). Filozofia serca Pamfila Jurkiewicza. Analiza, interpretacja, refleksja. *Humanistyka i przyrodoznawstwo, 23*, 341–353.
- Steczko, I. (2011). Językowe sposoby wyrażania aktu śmierci w dawnych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensi. Studia Linguistica VI*, 92–108.
- Syrnicka, K. (2001). *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie. Tradycja i współczesność*. Wilno–Lublin: Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie, s. 299.
- Trzynadłowski, J. (1977). *Male formy literackie*. Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A, nr 197. Wrocław: Ossolineum.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (1998). Pogranicze wschodnie. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 453–466). Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Żuraszek-Ryś, I. (2015). O funkcji identyfikacyjnej w onomastyce. W: I. Sarnowska-Gieffing, M. Bałowski, M. Graf (red.), *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji* (s. 813–823). Poznań. uk.wikipedia.org/wiki/Кордоцентризм